

Kodanikukasvatuse alaste terminite seletav sõnastik

Aktiivne õppimine (*active learning*) – sünonüüm märksõnale “*learning by doing*”; õppija on protsessi aktiivne partner, mitte teadmiste passiivne vastuvõtja. Aktiivõpe eeldab erinevate õpetamismetoodikate kasutamist, mis võimaldaksid õppuril mõelda, tegutseda ja reflekseerida (st mõelda ja arutleda omandatu või kogetu üle). Aktiivõppemeetoditeks on näiteks ajurünnak, rollimäng, debatid, diskussioonid ja projektitöö.

Aktsioon (*action*) – aktiivne, hoogne tegevus, ettevõtmine ja initsiatiivi ülesnäitamine. Eeldab ka kognitiivset komponenti, mõtestatud arusaamist sellest mis toimub ja mida aktsioon tähendab ning kaasa toob.

Aktsioonid ja aktsioonis olemine on aktiivse kodaniku kujundamise võtmelemendid; need on tegevused, mille kaudu õppimise kognitiivne dimensioon omandab praktilise väljundi. Aktsioonides on võimalik oma oskusi läbi proovida ja arendada uusi oskusi.

Aktsioonid võivad leida aset väga erinevatel tasanditel ja keskkondades – koolis, kohalikus kogukonnas aga ka globaalselt

Aktsioonisuutlikkus (*empowerment*) – individuaalne ja kollektiivne suutlikkus võtta ette aktsioone ja viia läbi muutusi, mis tugineb teadlikkusel sotsiaalsete valikute olulisusest demokraatlikus ühiskonnas

Citizenship sites – kohad, kus on rakendatud uusi innovatiivseid demokraatliku elukorralduse vorme. Nende ühisjooneks on rohujuure-tasandi aktiivsus, erinevate tegijate või osapoolt kaasatus, sihistatud progressile ja positiivsetele sotsiaalsetele muutustele

Demokraatia – teatud kooselu või sotsiaalse kooseksistentsi vorm, mida iseloomustavad inimõiguste tunnustamine ja täitmine, inimväärikuse austamine, pluralism, kultuuriline mitmekesisus, seaduse ülimuslikkus. Teatud valitsemiskorraldus, mida iseloomustavad võimude lahusus ja tasakaalustatud esinduspõhimõte. Demokraatia üks olulisemaid põhimõtteid on võimalus ja oskus valida erinevate kandidaatide ja ideede/lahenduste vahel.

Demokraatlik kodakondsus (*democratic citizenship*)

Demokraatlik kodakondsus põhineb mitmetahulisel ja protsessile orienteeritud lähenemisel, mis sisaldab:

- *globaalset dimensiooni* – globaalse iseseisvuse ja solidaarsuse tunnustamine ja toetamine;
- *Euroopa dimensiooni* – teadlikkus Euroopa kultuuri ühtsusest ja mitmekesisusest, Euroopa kontekstis elama õppimine;
- *kultuurilist dimensiooni* – respekt kõigi inimeste, põhiliste demokraatlike väärtuste ja ajaloo suhtes, ning rahulike interkultuuriliste suhete toetamine;
- *legaalset dimensiooni* – kodaniku õigustest ja kohustustest teadlik olemine ning nende kasutamine;
- *poliitilist dimensiooni* – osalemine otsustamisprotsessis ja poliitilise võimu täideviimisel;
- *sotsiaalsed ja majanduslikud dimensioonid* – võitlus vaesuse ja tõrjutusega, uute töö- ja ühiskonna arenguvormide arendamine.

Demokraatlik kodakondsusharidus – *Education for Democratic Citizenship (EDC)* – EN projekt ja samas ka arusaam, et demokraatlikuks ei saa kodanik vaid kodanikuõpetuse tundides. EDC väärtustab eriti individuaalset kogemust ja niisuguseid praktikaid, mis soosivad kogukondade (*community*) arengut. Selle nimel peetakse ka eriti oluliseks sotsiaalse sidususe, vastastikuse mõistmise ja solidaarsuse arendamist. EDC on sellest tulenevalt praktiliste tegevuste/harjutuste kogum, mis peaks aitama noortel ja täiskasvanutel osaleda otsustusprotsessis oma kooskondades. (st see on alt-üles lähenemine), ilma praktikata pole EDC-d.

EDC seisukoha järgi õpib inimene osalema ise kaasa tehes, st osaledes, mitte aga kuulates loengut osalemisest, seega peaks demokraatlik kodanikuharidus pakkuma maksimaalselt erinevaid võimalusi osalemiseks ja vähendama takistusi osalemisel.

EDC sihtrühmaks on eranditult kõik ühiskonnaliikmed, vanad ja noored, juhid ja alluvad. Seepärast ei piirdu EDC koolisüsteemiga, vaid pooldab elukestvat õppimise lähenemisviisi.

Demokraatliku kodakondsuse põhioskused ja kompetentsid – teatud kompleks teadmisi ja praktilisi oskusi, mida peaks evima iga ühiskonnaliige, kuna need on osaks sotsiaalsetest toimetulekuoskustest. Põhioskused ja kompetentsid annavad võrdse tähtsuse nii teadmistele ja väärtustele, kui suhtumistele, tegutsemisvõimele ja osalemisele demokraatlikus ühiskonnas. Kodanikud peavad õppima olema vabad, autonoomsed ja loovad, mõtlema kriitiliselt, olema teadlikud oma õigustest ja kohustustest ja võimelised osalema meeskonnatöös, rahumeelses dialoogis ja läbirääkimistes.

Diskrimineerimine e ahistamine (*discrimination*) – rassilisest, etnilisest, soolisest, usulisest erisusest põhjustatud käitumine, mille eemärk või selle tegelik toime on isiku väärikuse alandamine ja ähvardava, vaenuliku, alandava või solvava õhkkonna loomine.

otseseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ühte inimest koheldakse rassilise või etnilise päritolu tõttu halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadses olukorras;

kaudseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud õigustatud eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

Elukestev õpe (*life-long-learning*) – nüüdisaegne holistlik hariduslik ja arengupsühholoogiline käsitlus, mille kohaselt indiviid jätkab teadmiste ja oskuste omandamist kogu elu jooksul. EDC jaoks omab erilist tähendust selles mõttes, et rõhutab kodanikuhariduse ulatumist kaugemale väljapoole formaalharidussüsteemi piire. Kuigi *elukestva õppe* definitsioon hõlmab kõiki kogu eluea jooksul ette võetud õppetegevusi, on põhirõhk siiski täiskasvanuõppel ning keskendutakse esmase hariduse omandamise järgsetele õppimisvõimaluste loomisele.

Formaalne haridus (*formal education*) – igasugune organiseeritud ja struktureeritud õppesüsteem, mis viib tunnustatud diplomi või kraadini, kronoloogiliselt jaotatud läbi 3–4 astme.

Kaasatus (*involvement, engagement*) – kodanikkonna osalemine poliitikas erinevates vormides. Aktiivsuse ja passiivse kaasaminemise määr (vahekord) pole selgelt defineeritud.

Kodanik/kodakondsus (*citizenship*) – termini tähendus on paindlik, mistõttu võib eksisteerida mitmeid erinevaid definitsioone. Ka ei eristata inglise keeles tihti mõisteid *citizen* ja *citizenship*, sagedamini kasutatakse viimast. Traditsiooniliselt oli kodakondsus seotud rahvusriigiga ja selle liikmeks(alamaks) olemisega. Nüüdisaegne kodanikuharidus kasutab märksa laiemaid, holistlikumaid ning juriidiliselt mittesiduvaid tõlgendusi. Öeldu ei tähenda et rahvuskodakondsus pole tänapäeval enam kasutatav, lihtsalt see ei hõlma enam kõiki

mõiste aspekte. Euroopa Nõukogu tõlgendab kodanikku kui indiviid, kes kooseksisteerib ühiskonnas, on huvitatud ühiskonna asjadest ja väljendab oma huvi kas verbaalsete või praktiliste aktsioonidega. Klassikalise riigi – indiviidi alluvussuhte asemel on selles kodakondsuse käsitluses fookus inimestevahelisel koostööl ja kooselamisel, kogukonnal ja kodanikeühiskonnal. Nüüdisaegne kodakondsuse idee ei piirdu vaid hääletamise ja valimistel osalemisega. See peab hõlmama laia ringi erinevaid aktsioone erinevatel tasanditel ning need aktsioonid omakorda eeldavad **avaliku sfääri** (*public space*) olemasolu, kus saab koos tegutseda.

Kodanikukultuur (*civic culture*) – poliitilise kultuuri arenenud tüüp, mis eeldab demokraatiat, isikuvabadusi, haritud kodanikkonda ja võimalusi vabaks osalemiseks poliitikas.

Kodanikuoskused (*civic skills*) – teatud sotsiaalsed ja kommunikatiivsed oskused, mis on eelduseks toimimisele demokraatlikus ühiskonnas ja demokraatlikul viisil (oskus kuulata, pidada konstruktiivset dialoogi, pühendumus konflikte rahumeelselt lahendada).

Kogukond e kooskond (*community*) – lokaalsed inimkooslused, mille aluseks võivad olla erinevad tunnused (nt suguvõsa, kirikukogukond, naabruskond, valla- või külarahvas, virtuaalne loend). Kõige sagedamini peetaksegi kogukonna all silmas mingi omavalitsuse või paikkonna inimesi.

Koosõppimine (*co-operative learning*) – õppimisvorm, mille keskseks mehhanismiks on grupitöö. Kuna demokraatlik kodakondsus ongi laias laastus kooselamine ja koostegutsemine, siis ka koosõppimine on kodakondsuse kontseptiga väga tihedalt seotud. Koosõppimine täiendab individuaalset õppimist, selle vormidena võib nimetada võrgustikke, sõpruskoole, e-kogukondi jmt.

Kriitiline õppimine (*critical learning, critical thinking*) – analüütiline õppimismeetod, kus õppureid julgustatakse kriitiliselt mõtlema kasutades uurimist, interpreteerimist, esitlemist ja refleksiooni. Kriitiline õppimine tähendab oskust ja julgust formuleerida ning sõnastada oma seiskoht, kaitsta seda ning vajadusel korrigeerida. Kriitiline mõtlemine on samm edasi lihtsast seletamisest või kirjeldamisest.

Kriitilise õppimise meetoditest võib nimetada meedia-analüüsi, debatte, projektitööd jne.

Mitmekesisus, paljusus, pluralism (*diversity*) – tolerantsuse arenenum vorm, mis mitte ainult sallib, vaid lisaks ka väärtustab mitmekesisust, erinevusi

Mitteformaalne haridus (*non-formal education*) – haridustegevus, mis toimub väljaspool formaalset haridussüsteemi ja tavaliselt ei anna diplomit või tunnistust

Osalus (*participation*) – demokraatia stabiilsuse võtmeelement, mis tähendab iga kodaniku võimalust olla kaasatud otsustusprotsessi lähtuvalt tema kodanikuõigustest ja vabadustest. Osalus oleneb inimeste soovist, motivatsioonist ja kapasiteedist suhelda kaaskodanike ja institutsioonidega.

Polüarhia – termin arenenud demokraatliku ühiskonna tähistamiseks. Jagatud ning tasakaalustatud riigivõimuga kaasneb siin aktiivne ning tegus kodanikeühiskond, arvestatakse erinevaid huvisid ja valitseb mõttevabadus. Eksisteerivad alternatiivsed infoallikad, vabadus esineda eriarvamusega ja kritiseerida valitsuse poliitikat

Responsible citizenship – vastutusvõimeline ja vastutustundlik kodanik, kes mitte ainult ei vastuta oma sõnade ja tegude eest, vaid märkab ka kaaskondlasi ning tunneb vastutust nende käekäigu eest.

Solidaarsus (*solidarity*) – indiviidi suutlikkus näha peale iseenda ja oma huvide ka teisi ning tegutseda teiste huvide kaitsmise või edendamise nimel. Kuigi solidaarsus võib võtta ka praktilise aktsiooni vormi (solidaarsusmiiting, solidaarsusstreik) on see pigem siiski vaimne konstruktsioon, maailmapilti kuuluv väärtusorientatsioon.

Sotsiaalne sidusus (*social cohesion*) – ühiskond või niisugune olukord ühiskonnas, kus püütakse vähendada inimestevahelisi barjääre või sotsiaalseid lõhesid ning teisalt püütakse edendada positiivseid inimestevahelisi suhteid.

Tarbimisteadlik kodanik (*consumer citizenship*) – kodanikutüüp, mida iseloomustavad kindlad hoiakud, teadlikkus ja kindel käitumismall tarbimisel. Nii hoiakute kui tarbimiskäitumisega väljendatakse oma suhtumist mõne valitsuse poliitikasse või globalismi.

Erinevalt radikaalsetest globaliseerumisvastastest on tarbimisteadlik kodanik ka kõrge vastutustundega.

Vabaharidus (*informal education*) – planeerimata haridus, mis toimub igapäevaelus ja saadakse läbi igapäevaste kogemuste sõprade ja perekonna poolt ning muude mõjutavate tegurite kaudu, nagu nt meedia. See õppimine toimub indiviidi elu kontekstis ebaregulaarselt.

Varjatud õppekava (*hidden curriculum*) – koolis tunnivälise suhtlemise ja tegevuste kaudu omandatavad oskused ja väärtused, mida pole formaliseeritud moel kirja pandud.

Vastutustundlikkus (*responsibility*) – kontsept, mis tähendab indiviidi võimet vastutada enda käitumise eest ja reageerida teiste inimeste vajadustele, mõtetele ja tegutsemisele.

Vastutustundlikkus on omamoodi uus eetiline reageering ühiskonna kasvavale individualiseerumisele ja killunemisele, mis peaks aitama kaasa hoolivale kooseksistentsile postmodernses ühiskonnas. Vastutustundlikkus on põimunud läbi erinevate tasandite, nt lokaalne vastutustundlik tegutsemine ei tohi ignoreerida globaalset vastutustunnet.

Vastutustundlikkuse teine dimensioon puudutab hoolivust ja empaatiat, suutlikkust märgata teisi inimesi ja reageerida neile.

Vastutustunne demokraatlikus poliitikas ei piirdu ainult hääletamiskohustuse täitmisega, see haarab palju enamaid tegevusi, nt väljaastumine ülekohtu või ebaõigluse vastu, tegutsemine ühiskonna arengu huvides/nimel.